

PORUSZYĆ (124) *vb pf*

o jasne.

inf poruszyć (33). ◇ *fut* 1 sg poruszę (6). ◇ 2 sg poruszysz (4). ◇ 3 sg poruszy (10). ◇ 2 pl poruszycie (1). ◇ 3 pl poruszają (2). ◇ *praet* 2 sg m poruszyłeś (1). ◇ 3 sg m poruszył (18). *f* poruszyła (4). *n* poruszyło (5). ◇ 1 pl m pers -smy poruszyli (1). ◇ 3 pl m pers poruszyli (4). ◇ *plusq* 3 sg m był poruszył (2). ◇ 3 pl m pers byli poruszyli (1). *subst* były poruszyły (1). ◇ *imp* 2 sg porusz (10). ◇ 3 sg niech poruszy (1). ◇ 2 pl poruszcie (2). ◇ *con* 2 sg m byś poruszył (1). ◇ 3 sg m by poruszył (4). *f* by poruszyła (1). *n* by poruszyło (1). ◇ 1 pl m pers bychmy poruszyli (1). ◇ 3 pl *subst* by poruszyły (1). ◇ *part praet act* poruszywszy (9).

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVII – XVIII w.

1. *Wprawić w ruch, ruszyć coś z miejsca, zmienić położenie czegoś; amotare, motare HistAl, commovere, movere Vulg* (30) :

poruszyć czego (2): Dobrze by tych łzat porużyć A nie wadzy ich przesużyć Czo od roku w skrzyniach leżą *RejJóz* D6v. *Cf poruszyć czego czym*.

poruszyć czego czym (1): nakoniecz lekko palcem poruż języka: ktori ieśt na podniebieniu/ dla tego aby ono dziecię mogło wraczać *FalZioł* V 39.

poruszyć czego (po przeczeniu) (1): á gdy wezbrała powódź/ otrąciła się rzeká o on dom/ ále go nie mogła porużyć. bo był założony ná fkále. *WujNT Luc* 6/48.

poruszyć co (11): *WróbŻółt* N2; gdy wiátry łobie przeciwné powstána/ porużą/ on piałek/ iż sie łniego poczynią gory wielkie y zálię rofypá *BielKron* 456v. *Cf poruszyć co czym, Zwroty, W przen.*

poruszyć co czym (1): *RejPs* 160 *cf W przeciwstawieniu*,

poruszyć co a. czego (1): Mocz czarny w niewiáltách/ á gdy go porużyłz/ nieiáko czyrwony/ Przełtanie miefýacow známienuie. *SienLek* 27v.

poruszyć czym [= co] (1): á ia porużę Niebem y ziemiá/ morzem y łufzá [*tj. łqdem*] [*Vulg Agg* 2/7] *CzechRozm* 168.

W przeciwstawieniu: »uśmierzyć ... poruszyć« (1): ci więcey co pływáią po morłkich frogofýcach zrozumieć to mogą iż on gdy chce może wody vłmierzić/ á gdy chce burzącemi wiátry może ie dziwnie porużyć. *RejPs* 160.

W charakterystycznych połączeniach: *poruszyć palcem, burzącymi wiatry; poruszyć dziwnie, lekko.*

Zwroty: »z gruntu poruszyć [co]« (1): Z gruntu poruż/ y wyróć wizytko/ mieć nam trzebá/ Co wiełczek rołkazał dla vbłágánia niebá. *GórnTroas* 48.

»wszýtko poruszyć« = *przeszukać* (1): Mátká chytrze łchowála [*Astianaksa syna Hektora*]/ wy wżýtko porużcie/ Ziemię zmiećcie/ chytróści ná chytróć pokużcie. *GórnTroas* 45.

Szereg: »poruszyć i wywrócić« (1): *GórnTroas* 48 *cf* »z gruntu poruszyć«.

W przen (5) : *WróbŻółt* 28/8; á was przed sie nic nieruśła áni łpráwiedliwoć/ áni vpominánie moię ktora mię rzec ták w zruśła/ że czáfem pomysłam porużyć fundámenti włfýtkiey ziemie. *RejPs* 123; Wżýtkoć to obliczność Páńłka ták możnie łpráwić raczyła/ Ktora ty zyemłkie niłkości dziwnie ná wżem porużyła [*Vulg Ps* 113/7] *LubPs* Z6v, G4v; *BibRadz* I 458c *marg.*

Przen [w tym: *co* (6)] (7) : Który [Kościół św.] gdy Luter porużył/ nie nam pewnego w wyerze nye zołtawił. *KromRozm I K3*; o drogi Hektorze/ Pokaż moc fwoię zwykłą/ porużź ziemię/ morze/ Wiątry ze skał/ y ogień z piekielnych ciemności *GórnTroas 48*; *GrabowSet H2*.

poruszyć czym (1): Trway rowien fkałé/ Któréy nie mogą Nawiętższą trwogą Porużyć wály/ Kiedy powłtály Ná morzu wielkim. *KochFr 48*.

Zwroty: »poruszyć z miejsca« (2): porużź świecznik twoy z mieyfćá fwego [*et movebo candelabrum tuum de loco suo*]/ iefli nie będziefz pokutował. *WujNT Apoc 2/5*, s. 844.

»nie poruszyć [czyjej] twardej szyje« = *nie ugiąć, nie złamać* (1): A ty co? nie porużyłz iéy tak twárdéy fzyie? Skofztuy iedno/ to prośbą/ to drugie groźbami/ Iáko możefz tak fie kuś/ pomożemci fiami. *GosłCast 27*.

a. *O wojskach* [*co: zastęp(y)*] (8) : W then čás Alexander porużywłzy załtępy przybliżył fie ku miáftu Perskiemu *HistAl E8v, D3v, M2* [2 r.].

poruszyć skąd (4): Porużywłzy załtępy z Mácedoniei poczał ciągnąć ku Perfiéy *HistAl Dv, Cv, M6*. Cf *Zwrot*.

Zwrot: »z miestca poruszyć« (1): Potym z onego miestćá porużywłzy załtępy przyciągnął ku Lacedemoniei *HistAl D7v*.

2. *Pobudzić, zachęcić, uaktywnić, zmobilizować; wzruszyć; rozgniewać; commovere* *Vulg, Mącz, Modrz; torquere* *HistAl, disponere, provocare* *Vulg; tremere* *PolAnt; convertere, inducere, movere* *Mącz* (52) :

poruszyć czego (5): Porużź teras fwey mądrości/ Abych nie przyfzedł ku lekkości *BierEz D4v, I2*. Cf »poruszyć serca«.

poruszyć kogo, czego (po przeczeniu) (7): *OpecŻyw 93; SeklWyzn c2*; Mowi tak w fercu fwoim y tak fobyé tułfy/ Ze żadna rzecz ná wyeki tu go nye poruły [Vulg *Ps 9/6*] *LubPs C2v; Mącz 382d*; Kogożby tedy wielce nie porużyły ty rzeczy ku polepżeniu á fwiątobliwości żywotá? *RejPosWstaw* [21²]. Cf *poruszyć kogo na kogo czym*, »poruszyć serca nie moc«.

poruszyć kogo (po przeczeniu) na kogo czym (1): [*matka do Koryjolana*] Trzebác fie obawác zaprawdę áby ná fię bogow nie porużył niemiłofierdzyem fwoim *BielKron 110*.

poruszyć kogo, co (18): *WróbŻołt 82/7; KrowObr B2v*; Wielki to ftrách wierz ty mnie o to fie pokuśić/ Tak ftráfzliwego Pána [= *Boga*] połtępki porużyć. *RejWiz 182*; A porużź włzytki pogány/ y przydą włzyfcy narodowie z rzeczami kołztownemi *BibRadz Agg 2/8; BielKron 403v*; Aliquando pro ipsis spectatoribus, Ut commovere theatrum, Porużźić ty którzy pátrzáyą/ to yełt zatráfnowác to. *Mącz* [454]b; Porużył ludzie ORzechowfki. *OrzQuin B3v marg; WujJudConf 248v; CzechRozm 168*. Cf *poruszyć kogo do czego; kogo przeciw komu; kogo na kogo*; »poruszyć serce«, »strachem poruszyć«.

poruszyć kogo (A) do czego (1): y cześ Boża y zgodá póspolita/ y potężność Kościoła przeciw Pogánłtwu/ porużyć by Duchowne włzytki przełożone Kátolickie do tego [*do zjednoczenia Kościoła Wschodniego z papiestwem*] miála. *SkarJedn 380*.

poruszyć kogo (A) przeciw komu [= *wzburzyć*] (3): Rozumiał temu Głińfki/ iż porużył krolá y pány Litewfkie przyiaciele niebołzczykowe przeciw fobie *BielKron 405v, 141v*; Y porużyli przeciwko yemu włzytek lud/ włzytki przełożone y náuczzone w zakonie *RejPos 22*.

poruszyć kogo (A) na kogo (1): Niemiec [...] zrzuciwszy vbiór zakonny/ żonę poiął Dorotyą krolá Duńlkiego śiołtrę/ łtey przyczyny porużył nálie wżytek vrząd Senatu Celárskiego *BielKron* 203v.

poruszyć kogo (G a. A) (21): *OpecŻyw* 120v; A nad infzé rzeczy/ to ich niewymownie porużyło/ że zgorzkciem płáczem okrutné/ widżeniá łwoie powiedział *MurzHist* Ov; A wierę y niedbálcá czálem to poruży/ Iż gdy vżrzy to w tobie poczciwe łtáránie/ Będzyc łzukał by s tobą przyłzedł w záchowanie. *RejWiz* 44v; *Leop* 2.Reg 24/1; *Mącz* 233d; *BudNT* li6; *KarnNap* B2v; *NiemObr* 24; Kryłte Krolu náłz. Co cię porużyło żeś się ták vniżył *ArtKanc* A14v; *GórnTroas* 10; *GrabowSet* T3; *PowodPr* 4. Cf *poruszyć kogo (G a. A) do czego*; *kogo (G a. A) przez co*; *kogo (G a. A) przeciw komu*; »poruszyć Duchem Świętym«, »ku gniewu poruszyć«.

poruszyć kogo (G a. A) do czego (2): Abowiem dla tey miłey oyczyzny rozłszerzenia/ dla obrony y łławy iey/ [...] nie tylko przykłády ludzi zacnych y miłóśnikow wielkich oyczyzny/ ále y potrzebá náłzá włálna/ á mogę rzec że gwałtowna/ do tego nas łłufznie porużyć ma. *VotSzl* B. Cf *poruszyć kogo (G a. A) czym do czego*.

poruszyć kogo (G a. A) czym do czego (1): PAumechus Egipski krol będąc [!] w niewoli/ Płákał łiedząc gdy pátrzał s ciemnice powoli/ Ono wiodą Rycerze po bitwie przegráney/ Czym porużył do żalu Krolá z iego pány. *PaprPan* Aa4.

poruszyć kogo (G a. A) przeciw komu [= wzburzyć] (1): Convertere in se indignationem alicuius, Porużić przeciwo łobie kogo. *Mącz* 89a.

poruszyć kogo (G a. A) przez co [= czym] (1): Ten też [*Lodwig Akwileński*] porużył Hufłákáfaná Perłkiego y Ormiáńkiego krolá przez dáry *BielKron* 189.

poruszyć ku komu, ku czemu (14): *SeklWyzn* c2; Tám porużył wżytki łtoiące okołó łiebie ku rzewniwemu płáczu *BielKron* 403v; Movere misericordiam, Ku żalu á zmiłowániu kogo porużić. *Mącz* 233d; Tametsi nullus in te sensus fuit humanitatis, Aczkolwiek cie żadna ludzkość ku mnie nie porużyłá. *Mącz* 382d, 96c; *RejPosWstaw* [21²]; Otoż małz iáko/ dáley pytác nietrzebá/ ábychmy łepak zZáchárialzem Bogá ku káźni nieporużyli. *BudNT* li6. Cf »ku gniewu poruszyć«, »poruszyć serca«.

W przeciwstawieniu: »poruszyć ... zatwardzieć« (1): A to wám powiedám [...] iłżci to onijm piłáno w xięgach prorotzkich A włłakoż to Iudáłła nieporużyłó/ ale więcýy iego ferce zatwardziało. *OpecŻyw* 93.

W charakterystycznych połączeniach: *poruszyć bogow, mądrości (2)*; *poruszyć krola (z jego pany) (2)*, (wszytek) *lud (3)*, *ludzie, narody, niedbalca, pogany, proroka, przełożone katolickie, złego syna, ty ktorzy patrzają, umysły, urząd Senatu, wszytki godujące, wszytki stojące, zebranie Judemow*; *poruszyć do żalu*; *poruszyć ku káźni, ku lasce, ku miłosierdziu (2), ku miłowaniu, ku płáczu, ku polepszeniu a łwiątobliwości żywota, ku weselu, ku wierzeniu, ku żalu a zmiłowaniu*; *poruszyć na się*; *poruszyć przez dáry*; *poruszyć niemiłosierdziem*; *poruszyć bardzo, dziwnie, nieco, niewymownie, łłusznie, wiele, więcýj*; *poruszyć z nawodu niektorych*.

Zwroty: »poruszyć Duchem Świętym [kogo (G a. A)]« (1): gdy go [węża miedzianego] łobie ludzie obroćili ná chwałę/ á pokłádáli w nim nádzyeię łwoię/ porużyłes Duchem łwym łwiętym onego krolá łwiętego/ iż kazał łłłuc á w niwecz obroćić ono báłwochwáłłtwo ludzi onych *RejPos* [226].

»ku gniewu (a. gniewliwości) [kogo (G a. A)] poruszyć« = *ad iracundiam provocare Vulg* [w tym: czym (1)] [szyk zmienny] (4): *Leop 3.Reg 21/22, Is 1/20*; Y wŕłyżał Moizefz iż lud wŕzytek w obec płakał przed namiothy łwemi/ która rzecz poruŕzyła Páná ku wielkiemu gniewu [*Et iratus est nasius Domini vehementer*] *BibRadz Num 11/10*; [*Luter ku królowi angielskiemu*] piŕał pokornie proŕząc/ áby mu zá zŕe niemiál/ iż go przedtym nieiák popędliwym piŕánim łwym ku gniewu poruŕzył znawodu niektorych *BielKron 204*.

»poruszyć serca (G), (kamienne) serce; poruszyć serca nie moc« = *movere affectus a. animum Mącz* [w tym: komu (2), ku czemu (3)] [szyk zmienny] (3:3;1): *PatKaz II 80v*; *Flexanima oratione usus est ad populum, Ták mowił s poŕpolŕtwem že káždemu do ŕercá ŕzŕo/ To yeŕt/ Poruŕzył ŕercá káždemu. Mącz 129d, [114]c, 233d*; przyŕtapi ŕie žebrak do iedney zacney wdowy/ [...] proŕząc łámentliwym gŕoŕem/ [...] tákimi ŕowy/ ktore ŕowá/ kámienne ŕercze poruŕzyby ŕnadź byŕy mogŕy/ przedŕię dobra páni/ nic oney chudzynce nie dáła *Górndworz O4*; *KuczbKat 40*; áleć záŕŕe łámá przez ŕię táká ieŕt [*cnota*]/ iż gdyby ŕię iey práwie przypátrzone/ á oná moc łwá okazała/ dźwiwieby ŕercá ludzkie ku miŕowánium ŕiebie poruŕzyła [*Virtus ... animos hominum commoveret ad se amandam*] *ModrzBaz 136*.

»[kogo (A)] strachem poruszyć« (1): *Anektanáb tedy przez czarnoxięŕkú náukę przemienił ŕie w ŕmoká/ á przez poŕrodek ŕiedzących [na uczcie] idąc okrutnie kŕzykał/ ták iż wŕzytki goduiące wielkim ŕtráchem poruŕzył [ut convivantes omnes pavore ac perturbatione maxima torquerentur]* *HistAl A5v*.

Szeregi: »poruszyć i poiątrzyć« (1): Ná poczátku o ten Sákráment/ ktory byŕ od Papiŕtów záŕŕumiony y dźwiwnemi báŕwochwálŕtwy zámiierzwiiony/ byŕy frogie ŕpory y roznice/ ktore obiedwie ŕtronie bárho byŕy poruŕzyŕy y poiątrzyŕy. *WujJudConf 248v*.

»wzbudzić i poruszyć« (1): O gdyŕzczy yan ŕzwýaty wzbudzył y poruŕŕyl ŕercze helzbyety matky łwey ku uyelkyemu y nouemu ueŕelu *PatKaz II 80v*.

3. Wywołać, wzbudzić; commovere Mącz; movere Vulg (25) :

poruszyć czego (10): A zá by iuź nieczás náŕz miŕy pánie/ aby wđy poruŕŕywfŕy gniewu łwego pomŕcił krzywdy tey *RejPs 118v, 141*; Chćiey poruŕzyć ŕŕy łwoiéy/ y łwéy zwykŕéy mocy [*Excita potentiam Tuam Vulg Ps 79/3*]/ A przybáď nam vtrápionym rychŕo ku pomocy *KochPs 121, 4*; WYŕŕuchay/ Pánie/ proŕby y wołanie moie/ [...] Poruŕz łwey/ przeciwno mnie/ oycowŕkiey miŕoŕci/ A wybaw od poŕmiechu y od zelzywoŕci. *GrabowSet F2*; *IEZV Dawidow Synu/ łwey lutoŕci Poruŕz: [...] Obroc ŕię ku mnie/ a ŕlyŕz me wołanie. GrabowSet N4, Xv*; Wálzá rzecz w odbieránium poruŕzyć pilnoŕci *RybGęŕli B4*; *GosŕCast 51*. Cf *poruszyć czego komu*.

poruszyć czego komu (1): *Commovere miserationem, Poruŕzić komu zálu. Mącz 224c*.

poruszyć co (8): [*Pan*] Poruŕŕy grom á da wniem gŕos łwoy wŕlyŕŕeć *RejPs 24*; Kláŕ teź [*papieź Adryjan*] y Frydrychá Ceŕárzá [...] o co ŕie Fryderyk nań rozgniewał y czynił z nim o to/ ŕkąd byŕ poruŕzył wielkie walki we Wŕoŕzech. *BielKron 18 lv*; Taká wtenczas kurzawę idąc poruŕzyli *KochMon 19*; *BudBib Ps 105/32*; *ILem zázył mych poćiech/ tyle płákác muŕzę/ Co ná ktorą z nich wŕpomnię/ ze wŕząd žal poruŕzę. WisznTr 19*; *GrabowSet V3v*; *RybGęŕli A2v*. Cf *poruszyć co ku komu*.

poruszyć co ku komu (1): Gniew łwoy/ dla moich zŕoŕci/ Pan ku mnie poruŕzył *GrabowSet B*.

poruszyć na kogo (1): A coź mi na mým poŕłánium tá rozmowá pomoże/ Kiedi przez ŕen dźwiwne ŕtráchy záwđzi ná mię poruŕzyŕz [*Vulg Iob 7/14*] *LubPs hh6v*.

W charakterystycznych połączeniach: poruszyć swych głosow, gniewu (3), lutości (ojcowskiej) miłości (2), pilności w obieraniu, siły, żalu; poruszyć gniew (2), grom, kurzawę, walki, wichry, żal; poruszyć w sobie.

Przen (1) :

Szereg: »nie poruszyć ani wzbudzić« (1): [Bóg] ná wadze ważył świat/ á miarą rozmierzył czały/ y liczbą zliczył czały/ á nie porużył/ áni wzbudził [et non commovit, nec excitavit]/ áżeby sie wypełniła przereczona miara Leop 4.Esdr 4/37.

a. *O procesach fizjologicznych (5) : Mącz 420a; LEkarze łtarzy/ ku przepużczeniu żywotá/ dawáli chorym łamę wodę ciepłą pić/ ábowiem tá Trzewá przepłokuie: á ieliż to więc nieporużyło: potym ia z miodem dáli SienLek 38v.*

poruszyć co komu (2): Potrąwy máią ták plugawe [Nigrytowie]/ iż porużą inemu zgágę BielKron 450v; SienLek 110.

poruszyć co w kim [= w sobie] (1): tákowéy choroby pozbyć może wrócánim/ przepużczánim żywothá/ y tudzież moczem/ co iáko maż porużyć w łobie/ z vkazáczá łathwie w kfygách tych naydzież SienLek 140v.

4. Naruszyć, uszkodzić (11) :

poruszyć kogo, czego (po przeczeniu) (7): Iuż sie nyechay wfem złońnikom wfseteczna mył skruży/ Ktorzy łtali o zginienie moiey nędzney duży. Bo yuż zá Páńfką pomocą mnye nic nye poruży. LubPs B5v. Cf poruszyć czego czym, W przen.

poruszyć czego (po przeczeniu) czym (3): Przydzie czas obiádu/ mięłá ieść nie łmie/ áby żwánim nie porużył háwtow [tj. szwów lekarskich] GórnDworz T [idem] WerGość 253; ázałmy iuż te⁸⁰ gru^{ntu} rzecziłopolitéy náłzey/ to różnémi praw łopolitjch wykłády/ to wiarámi rozlicznými nieporużjli? KochWr 21.

poruszyć co (2): tákież ij dzis vbogi ktory niemá dołtátku naiełt sie może/ a porużyli półt/ niezgrzeży. OpecŻyw 59v; KrowObr 144v.

W przen (3) :

Szereg: »nie zbić ani poruszyć« (1): Máterya tedy grzechu powźzedniego/ tudzież też potrzebá dofyć vcżynienia po odpużczeniu grzechu [...]/ łą dwa fundámenty ná ktorzy łię CZYSCIEC gruntuie, A ták łą mocne [...]/ że ich żaden Táran zárzutek Heretyckich/ nietylko zbić/ ále áni namniey porużyć nie będzie mogł ná wieki. WysKaz 19.

a) *O dziewictwie Maryi (2) : Iá [tj. Józef] nędzny wfłego ludu nizły/ nie ielte^m dółtoien porużyłt tako łwiętego dziewitwta [Maryi]/ bom iá iuż przifedł w łtaré lata/ a dlá tego nieiełt podobno/ abyh tako młodą ij tako dółtoyną dziewicę poił. OpecŻyw 5v, 6.*

a. *Uszczuplić, umniejszyć [czego czym] (1) : Oglądáycie żydowie ielłiście kiedy widzieli człowieka temu podobného/ tako zbitého/ zeplwaného/ ij ofłkaradzoného. Tego dlá prołę was porużcie niěkorym żalowanijm iego męki/ botz ielł człowiek niewinny. OpecŻyw 129v.*

b. *Postąpić wbrew czemu [czego] (1) : Panie acz łię łtrach pokużyć Świętey twey woley porużyć. Ale zmyłofierdzia fwego Pomkny daley czału tego. RejKup b5v.*

5. Wziąć pod uwagę, rozważyć [czego] (1) :

W przeciwstawieniu: »poruszyć ... zaniechać« (1): O czym nje potrzebá dawnych przykładów fyęgác/ gdy teráznyeyłfych bárzo wyele ná oczy mi przychodzi/ ktorych przykładów ácz bych chcyał porułfýć/ ná tem myeyłcu zányechác muffę GliczKsiqż B7.

6. Zwrot: »poruszyć dworu« = wypróźnić się (1) : Ciere alvum, Porułzić dworu/ Stolce vczinić. Mqcz 7b.

*** Bez wystarczającego kontekstu (4) : Movere, porusziciz BartBydg 227; Mqcz [114]c; Bewegen. Porułfýć. Movere, motare, concutere. Calag 85a, 85b.

Synonimy: 2. poborzyć, pobudzić, poburzyć, pociągnąć, podburzyć, podszczuć, poduszczyć, podżec, pojątrzyć, przyłudzić, przywabić, rozgniewać, wzbudzić, zapalić, 3. pobudzić, rozniecić, 4. uszkodzić, zepsować; 5. rozważyć.

Formacje współrdzenne cf RUSZAĆ.

*Cf **PORUSZENIE, PORUSZONY***

MN